

ΠΟΔΟΤΑΣ - ΑΠΟΔΟΤΗΣ
ΔΙΟΡΘΩΤΙΚΑ ΕΙΣ ΧΩΡΙΟΝ ΤΟΥ «ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΥ»

Εἰς τοὺς στίχους Δ 773 - 800 τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» περιγράφονται τὰ τῆς ἀποστολῆς τῶν γραμμάτων, ἅτινα ἔστειλεν ὁ ἐν ἔξορίᾳ ἦρως τοῦ ἔργου ἀπὸ τὴν «Ἐγριπο», ὅπου μετὰ περιπλανήσεις εἶχε καταφύγει (Δ 773), πρὸς τὸν πατέρα του, κυρίως δὲ πρὸς τὸν φίλον του Πολύδωρον ἐπιθυμῶν νὰ πληροφορηθῇ περὶ τῆς Ἀρετούσης, ὡς ἤδη εἶχον συμφωνήσει (Γ 1659 - 1660 καὶ Γ 1671 - 1676).

Εἶναι γνωστὸν ἐκ τῶν στίχων Γ 1689 - 1690¹, ὅτι ὁ Ἐρωτόκριτος, ἀναχωρῶν διὰ τὸ ταξίδιον τῆς ἔξορίας, παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ ἓνα μόνον ἐκ τῶν δούλων, προφανῶς τὸν πλέον ἔμπιστον, ὡς ἄλλωστε δεικνύουσι καὶ οἱ στ. 777 - 778. Διὰ τοῦ δούλου του τούτου, φέροντος τὸ συμβολικόν, ὡς περίπου συμβολικὰ εἶναι ἅπαντα τὰ ὀνόματα τοῦ «Ἐρωτοκρίτου»², ὄνομα Πιστέντης³, ὁ Ἐρωτόκριτος ἔπεμψε τὰ δύο γράμματα εἰς τὸν πατέρα του καὶ τὸν Πολύδωρον. Ὁ Πιστέντης οὗτος, ὡς ἀποκαλύπτει εἰς ἡμᾶς περαιτέρω ἡ γραφὴς τοῦ ποιητοῦ, ἐκτελεῖ εὐσυνειδήτως τὴν παραγγελίαν τοῦ κυρίου του, παραδίδει τὰ γράμματα εἰς τὸν προορισμὸν των, ἀναμένει ἐπὶ μίαν ἡμέραν καὶ φέρει πάλιν ὀπίσω εἰς τὸν Ἐρωτόκριτον τὴν ἀπάντησιν τοῦ Πολυδώρου.

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω διακρίνει τις τὴν πρόθεσιν τοῦ ποιητοῦ νὰ προβάλῃ μετὰ τῆς γνωστῆς στοργῆς, μεθ' ἧς διαγράφει τοὺς ἦρωάς του, τὴν πιστότητα τοῦ ὑπηρέτου καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην, ἧς τυγχάνει παρὰ τοῦ αὐθέντου του. Κατ' ἀρχὴν τὸ γεγονός ὅτι τοῦτον ἐξέλεξε διὰ νὰ τὸν συνοδεύσῃ εἰς τὴν ξενιτείαν ὁ ἦρως τοῦ ἔργου, εἶτα τὸ ὄνομα τοῦτ' αὐτὸ Πιστέντης, ὁ σαφέστατος χαρακτηρισμὸς του ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ (Δ 777 - 778):

*Εἶχε ἓνα δοῦλο μπιστικὸ κι ἔλεγαν τον Πιστέντη,
καὶ δὲν ἐψήφα θάνατο γιὰ τὸν καλὸν του ἀφέντη*

¹) Πρὶν ξημερώσῃ ὁ Ρώκριτος μὲ βιὰ πολλὴ μισέγγει
μ' ἓναν του δοῦλο καὶ πολλοὺς γιὰ τότε δὲ γυρεύγει.

²) Πρὸβλ. τὰς παρατηρήσεις τοῦ Στ. Φ. Ξανθοῦ διδου, Ἐρωτόκριτος, ἔκδοσις κριτικὴ ὑπὸ—, τύποις Στυλ. Μ. Ἀλεξίου, Ἡράκλειον Κρήτης, 1915 (= Ξανθοῦδ.), σσ. 368 - 371. Ἐπιθι καὶ Στυλ. Ἀλεξίου, Ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἐρωτοκρίτου, «Κρητικὰ Χρονικά», ΣΤ' (1952) σσ. 391 - 394.

³) Ἐκ τοῦ ἰταλ. Fidente (= πιστός) κατὰ Κωνστ. Θεοτόκην παρὰ Ξανθοῦδ. σ. 668.

τὰ κατὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν γραμμάτων, ὡς ἐκθέτει ταῦτα ὁ ποιητής, πᾶσα ἢ κατηγορηματικὴ αὕτη ὑποδήλωσις τῆς πιστότητος τοῦ ὑπηρετοῦ καὶ εἰς μετέπειτα ἀποστολάς⁴, καταδεικνύει ὅτι ἀνωμαλία τις καὶ χαλαρότης τοῦ νοῦ ἐπισυμβαίνει περαιτέρω εἰς τὸν στ. Δ 800, ὅπου ὁ ποιητής, ἀναφερόμενος εἰς τὸν αὐτὸν Πιστέντην, γράφει :

κι εἶχέν τον ὁ Ρωτόκριτος πολλὰ κουρφο̄ προδότη.

Ὡς ἔχει ὁ στίχος καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως προβληματίζει ἡμᾶς τὸ «προδότη» τοῦ στίχου, καθ' ὅσον βεβαίως εἶναι πάντῃ ἀσυμβίβαστον πρὸς ὅσα προεῖπε διὰ τὸν Πιστέντην ὁ ποιητής, νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἀποκαλεῖ τοῦτον περαιτέρω κρύφιον τοῦ Ἐρωτοκρίτου προδότην. Ἀποκλειομένης λοιπὸν παντάπασι τοιαύτης ἐρμηνείας, ἔξεταστέον πρῶτον, ἐὰν ὁ στίχος δύναται, τῆς λέξεως «προδότη» διατηρούσης τὴν συνήθη αὐτῆς σημασίαν, νὰ ἐρμηνευθῇ ἀλλέως πως, καὶ δεύτερον, ἐὰν ἡ λέξις δύναται, πλὴν τῆς συνήθους, νὰ ἔχη καὶ ἄλλην σημασίαν εὐδοῦσαν τὸ νόημα τοῦ στίχου.

Κατὰ τὸν ροῦν τοῦ λόγου θὰ ἀνεμόμενον εἰς τὴν θέσιν τῆς ἐπιμάχου λέξεως «προδότη», ἑτέραν ἔχουσαν νόημα συναφές πρὸς τὸ ἐν στ. Δ 785 διὰ τὸν Πιστέντην λεγόμενον «δουλευτής», ἢ τὸ ἐν στ. Ε 1173 διὰ τὸν αὐτὸν «σιρατολάτη», χαρακτηρισμὸν δηλονότι ἐκφράζοντα ἰδιότητα τοῦ ὑπηρετοῦντος πιστῶς τὸν κύριον ὑπηρετοῦ. Πρέπει πάντως νὰ θεωρηθῇ ἀσφαλές, ὅτι ὁ προσεκτικώτατος ἄλλως Κορνᾶρος θὰ ἀπέφευγε τὴν κακόηχον ἐν προκειμένῳ λέξιν «προδότη», ἣτις ἐν πρώτῳ ἀκούσματι ἤχει παραδόξως καὶ αἰφνιδιάζει τὸν ἀναγνώστην. Ταῦτα δὲ διὰ τυχὸν ἀπόπειραν ἐρμηνείας τοῦ στίχου, ὅτι ὁ Ἐρωτόκριτος εἶχε τὸν Πιστέντην «πολλὰ κουρφο̄ προδότη», οὐχὶ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τῶν ἄλλων. Ἐρμηνεία τοιαύτη εἶναι ἄκρως ἀπρόσφορος λογικῶς ἐν τῷ παρόντι: ἐρμηνεύοντες οὕτω, ὑπολαμβάνομεν τὰς ἀποστολάς τοῦ Πιστέντου ὡς προδοσίαν ἄλλων, ἐνῶ οἰαδήποτε ἐλευθεριότης χαρακτηρισμοῦ δὲν ἐπιτρέπει βεβαίως αἱ ἀπλαῖ «ἀμπασάδες» τοῦ ὑπηρετοῦ νὰ χαρακτηρισθῶσι προδοσίαι· ἐναντίον τίνος ἄλλωστε; Δὲν ἐπιμένομεν ἐπὶ τούτου πλεόν, ἐμφανοῦς οὔσης τῆς χολότητος τοιαύτης ἐρμηνείας.

⁴) Στ. Δ 819 - 820 :

*Πολλὲς βολὲς τὸ δοῦλόν του ἤπεμπε νὰ μαθάνῃ
καὶ πάντα τὴ κουρφο̄ γραφὴ ἤβανε σιὸ σιβάρι.*

*Ἡ ἐσχάτη μνεῖα τοῦ ὑπηρετοῦ γενήσεται περαιτέρω ἐν στ. Ε 1173 - 1176 :

*Δυὸ μῆνες ἐπεράσανε ἀπὸ τὸ σιρατολάτη
σιτὴν Ἐγριπο ὁ Ρωτόκριτος χωσμένο τὸν ἐκράτει,
κι οὐδὲ μανιᾶτο οὐδὲ γραφὴ δὲν ἤπεψε νὰ μάθῃ,
κι ἐλόγιαζε (δηλ. ὁ Πολύδωρος) καθημερὸν κι ἐθάρρει πὼς ἐχάθη.*

Ὡς πρὸς τὸ εἶναι ἢ λέξις προδότης δύναται ἄλλα νὰ σημάνη πλὴν τῆς σημασίας, καθ' ἣν καὶ σήμερον φέρεται, μικρὰ ἀναδρομὴ εἰς προγενέστερα καὶ σύγχρονα δημώδη κρητικὰ ἢ μὴ κείμενα πείθει ὅτι ἢ λέξις — καὶ τοῦτο ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων — οὐδέποτε ἐχρησιμοποιεῖται διὰ νὰ σημάνη τι ἄλλοῖον τοῦ «προδότου», τοῦ προδίδοντος⁵. Ἄλλὰ καὶ τοῦ ρήματος προδίδω, ἢ κυρία σημασία ἐν τοῖς κρητικοῖς κειμένοις εἶναι αὐτὴ τοῦ «προδίδω», καταδίδω⁶.

⁵) Πρβλ. προχείρως: «Συναξάριον τῶν εὐγενικῶν κ.τ.λ. ἀρχοντισσῶν» (K. Krumbacher, Ein Vulgärgriechischer Weiberspiegel, Verlag der K. Akademie der Wissenschaften, München 1905) στ. 1038, «Ἐρωφίλη» πρ. Δ 666, «Γύλαρις» πρ. Ε 12, «Ζήνων» πρ. Γ 97, 104, 169 καὶ Δ 197, 392, «Στάθης» ἰντερμ. Β 88 καὶ πρ. Γ 177, 179, «Ροδολίνος» πρ. Α 295, 338, 341 καὶ ἄλλαχού.

⁶) Ἐν αὐτῷ τῷ «Ἐρωτοκρίτῳ»:

Α 759 εἰδοῦτες οἱ κακὰς ἀρχὰς πὸν πίβουλα προδίδου
 Α 1491 . . . τὴν κόρη ὅσα προδῶσα
 Α 1758 γῆ κι ἄλλα κάλλη λυγερῆς πάλι τὸν ἐπροδῶκα
 Δ 433 Γιὰ διῶξέ τοι τοὶ λογιμοὺς κείνους, πὸν σὲ προδίδου

Ἐπίσης πρβλ. προχείρως «Ζήνων» πρ. Δ 219 καὶ «Ροδολίνον» πρ. Α 307 καὶ Δ 115, 116, 140 (προδομένος, η) κ. ἄ. Πλήθος ἔτι συνάφῶν τῇ ἐννοίᾳ παραγῶγων ἐκυκλεῖτο ἐκ τῆς κρητικῆς ποιήσεως. Πρβλ. προχείρως: «Ζήνων» πρ. Δ 365 (προδοσία), Γ 192 (προδοσές), Δ 194 (προδοσὰ) καὶ «Ροδολίνον» πρ. Γ 209 (προδοσὰ) καὶ Δ 104 (πρόδοση) κ. ἄ. Παρ' «Ἐρωτοκρίτῳ» εὐρίσκομεν καὶ τραῖτοριά (Β 805) ἐξ ἰταλ. traditore = προδότης.

Ἐν μεσαιωνικοῖς τισὶ κειμένοις καὶ δὴ καὶ κρητικοῖς, ἀπαντιᾶ τὸ ρῆμα προδίδω ἐκτὸς τῆς συνήθους αὐτοῦ σημασίας καὶ ὑπὸ τὴν σημασίαν τοῦ ἐνδίδω, ὑποχωρῶ, ὑφ' ἣν καὶ σήμερον ἐνίοτε λέγεται ἐν Κρήτῃ. Πρβλ. Ἐρωτοπαίγνια [ἐκδ. Hesselting - Pernot, Παρίσι - Ἀθήναι (1913)] στ. 628:

κι ἂν εἶσαι πέτρα ὑπόμεινε ἢ κάστρο νὰ προδώσης,
 ἢ δέσε τὴν πολυγαπῶ ἄλλὰ σὶ θέλημά μου.

«Ριμάτα κόρης καὶ νέου» (ἐκδ. É. Legrand ἐν Bibliothèque Grecque vulgaire, t. 2me, Paris 1881, σσ. 51 - 57) στ. 103:

Προδώσου τὸ λοιπονιθὲς κι ἄφες τὸ δακτυλίδι

Σαχλίκη (Γραφαὶ καὶ στίχοι καὶ ἐρμηνεῖαι κυροῦ Στεφάνου Σαχλήκη, Carmina graeca medii aevi, edidit Guil. Wagner, Lipsiae MDCCCLXIII σσ. 62 - 78) στ. 361:

ἐνὸς ἐπαίρει ἢ πολιτικὴ κι ἄλλοῦ τὰ μεταδίδει,
 ἐναν, σοῦ φαίνεται, κρατεῖ καὶ τῶν παντῶν προδίδει

Τὸν αὐτὸν (Γραφαὶ καὶ στίχοι καὶ ἐρμηνεῖαι ἔτι καὶ ἀφηγήσεις κυροῦ Στεφάνου Σαχλήκη, Carmina Graeca, ἐνθ' ἂν. σσ. 79 - 105) στ. 615:

καὶ βλέπετε, καμμιά ἀπὸ σᾶς μὴ πάγη καὶ προδώση
 ἢ τάξιμον ἢ σιάμενα τὴν ἀνθεντιὰν νὰ δώση.

(Τὸ προδώση ἐνταῦθα ἐρμηνεύεται «ἐνδώση», ἀλλὰ καὶ «προδώση». Ὁ στίχος διδάσκει ἰκανοποιητικῶς πῶς τὸ προδίδω κατέληξε νὰ σημαίνῃ ἐνδί-

Τῶν πραγμάτων οὕτως ἐχόντων, δύναται νὰ θεωρηθῆ βέβαιον, ὅτι δὲν ἐγράφη «προδοτή» εἰς τὸν στίχον ἀπὸ τῆς χειρὸς τοῦ ποιητοῦ, πιθανώτατον δὲ κρίνομεν, ὅτι κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο, τὰ κείμενα τόσον τοῦ Λονδινείου χειρογράφου⁷, ὅσον καὶ τῶν πρώτων ἐκδόσεων τοῦ «Ἐρωτοκρίτου», ἰδιαίτατα τῆς πρώτης τῷ 1713⁸, σφάλλονται καὶ ἔχουσι χρεῖαν ἀποκαταστάσεως, πρὸς ἐπαναγωγὴν τοῦ στίχου εἰς ὁμαλὸν νόημα.

Ἄπορον εἶναι, πῶς προσεκτικὸς ἐρευνητὴς τῆς περιοπῆς τοῦ Ξανθουδίδου δὲν ἐπροβληματίσθη ἐπὶ τοῦ στίχου. Οὗτος διετήρησε τὴν ἐξοφθάλμως πλημμελῆ γραφὴν «προδοτή» τοῦ χειρογράφου καὶ τῶν ἐκδόσεων εἰς τε τὴν μεγάλην καὶ τὴν μικρὰν ἐπὶ τὸ βέλτιον ἐκδοσιν τοῦ ΣΩΒ⁹, περιοριζόμενος νὰ ἀναφέρῃ ἐν τῷ λήμματι «προδοτής» τοῦ λεξιλογίου: «προδοτής, ὁ καὶ προδοτής, ὡς καὶ σήμερον ὁ προδίδων, μαρτυρῶν, καταγγέλλων τι, Verräter, A 1156 ἔχουν τὰ μάτια προδοτή¹⁰, Δ 800 *κι εἶχέν τον ὁ Ρωτόκριτος πολλὰ κουρφοῦ προδοτή*· καὶ οἱ δύο τύποι προσιατεύονται ὁ πρῶτος ὑπὸ τοῦ μέτρου καὶ ὁ δεύτερος ὑπὸ τῆς ρίμας»¹¹. Καὶ ὡς πρὸς τὸν πρῶτον, διελάβομεν εἰς τὴν πιαρὰ

δω): «Φορτουνατον» (ἐκδ. Σ τ ε φ. Ξ α ν θ ο υ δ ῖ δ ο υ, Ἀθῆναι 1922) στ. Γ 312:

*Ἡ μάνα τῆ με διχωσιὰς δύσκολο μου τῆ δίδει,
μὰ κείνη δὲ σὺβάζεται μὴδὲ ποσῶς προδίδει.*

Τοῦ προδίδω τούτου πάντως δὲν ἐχρησιμοποιήθησαν οὐδ' ἐποιήθησαν ποτέ, δι' εὐνόητους λόγους, παράγωγοι τύποι, οἵτινες καὶ ὑπάρχοντες κατ' οὐδὲν θὰ ἐλυσιτέλουν ἐν τῷ παρόντι. Τοῦ προδίδω ὑπάρχει καὶ ἕτερα τις σπανία σημασία ἐν δημοτικοῖς γειμένοις, ἢ τοῦ παράγω. Πρβλ. Κυπριανοῦ ἀρχιμανδρίτου κτλ. Ἱστορία χρονολογικὴ τῆς νήσου Κύπρου κτλ. κτλ. Ἐνετίσιν, ἐν ἔτει 1788, παρὰ Νικολάῳ τῷ Γλυκεῖ, σ. 29: «Ἡ παραθαλασσία ἐκείνη προδίδει τὴν ρίζαν λεγομένην ριζάρι κοκκίνου χρώματος», καὶ σ. 369: «χοίρους εἰς ἀγέλας προδίδει ἢ νήσους».

⁷) Ξανθουδ. σσ. XII - XX.

⁸) Ξανθουδ. σσ. XX - XXVII.

⁹) Βιτζέντζου Κορνάρου, Ἐρωτόκριτος, ἐκδοσις Συλλόγου Ὁφελίμων Βιβλίων, μετ' εἰσαγωγῆς καὶ λεξιλογίου ὑπὸ Σ τ ε φ. Ξ α ν θ ο υ δ ῖ δ ο υ, Ἀθῆναι 1928.

¹⁰) Ὁ δεύτερος οὗτος τύπος προδοτής λέγεται καὶ ἐν Πόντῳ, πρβλ. Γ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ, Α' σ. 420. Ὁ κατ' ἀναλογίαν πρὸς πλησιόσημα ὀξύτονα εἰς - τ ῆ ς (περὶ ὧν πλείονα ἐν ΜΝΕ, Α' σσ. 419 - 420) τονισμὸς τῶν εἰς - τ η ς ἐπιδίδει καὶ νῦν ἐν Κεντρ. καὶ Ἀνατ. Κρήτῃ, ὅπου λέγεται χιισιῆς (ἀλλὰ καὶ χιίστης), Ἀρχαυλῆς (καὶ Ἀρχαύλης), πιισιῆς, (ἐκ τοῦ ἐν ἀχρηστία πότης παρὰ τὸ πίνω - ἔπια). Πρβλ. τὸ παρ' «Ἀποκόπῳ» στ. 350 καὶ «Θυσία τοῦ Ἀβραάμ» στ. 827 σφαχιῆ (ὁ σφαχιῆς) (Γ. Μέγα, Ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, κριτικὴ ἐκδοσις² Ἀθῆναι 1954 σ. 232) καὶ τὸ ἐν Λεων. Ζώη, Κρητικαὶ σελίδες, «Κρητικὰ Χρονικά», Η' (1954) σ. 223 «μρ. θοδωρῆ ποδόχτη» καὶ περαιτέρω (σ. 224) «Ποδοχτής».

¹¹) Ξανθουδ. σ. 678.

πόδας σημείωσιν, στηρίζεται δὲ οὗτος οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ μέτρου ἀλλὰ καὶ μάλιστα λογικῶς, ὡς πρὸς τὸν δεύτερον ὅμως, ἢ ὑπόδειξις ὅτι στηρίζεται ὑπὸ τῆς ρίμας, πράγμα δεικνῦον ὅτι ἤδη εἶχεν ὑποπέσει εἰς τὴν προσοχὴν τοῦ Ξανθουδίδου ἢ ἀνάγκη κριτικῆς ἐνταῦθα παρεμβάσεως, παρεῖλκε πάντη, καθ' ὅσον οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον στηρίζεται ὑπὸ λόγου, ὡς ἀνωτέρω ἤδη ἐξέθεμεν.

Προτείνομεν ὅθεν, ὅπως ἀντὶ «προδότη» ἀναγνωσθῆ «ποδότη», λέξεις, ἣτις καὶ τὸ νόημα τοῦ στίχου πληροῖ, ὡς ἐξελέγχεται περαιτέρω, καὶ τὴν ρίμαν φυλάττει ἀλώβητον :

κι εἶχέν τον ὁ Ρωτόκριτος πολλὰ κουροφὸ ποδότη.

Προτοῦ χωρήσωμεν εἰς τὴν αἰτιολόγησιν τῆς διορθώσεως, ἐξετάσωμεν εἰδικώτερον τὰ κατὰ τὴν λέξιν ταύτην.

Ἡ λέξις ποδότας καὶ ποδότης οὐδόλως εἶναι ἄγνωστος εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἑλληνικὴν καὶ κρητικὴν γραμματείαν. Ἡ πρώτη παρουσία τοῦ «vocabulī peculiari»¹² τούτου εὑρεθῆται ἐν τῷ «Πουλολόγω»¹³ στ. 528 :

525 *σὴν θάλασσαν ἐπλέαμεν μετὰ πολλοῦ κλυδόνος
καὶ ναύκληρον οὐκ εἶχαμεν νὰ κυβερνᾷ τὸ πλοῖον,
οὐδὲ πενέζην εἶχαμεν νὰ βλέπη τὸ τιμόνιν,
οὐδὲ καὶ ὁ ποδότας μας μαγνήτην νὰ βασταίνη.*

Ἐπίσης ἐν τῷ μεσαιωνικῷ ποιήματι «Γαδάρου, Λύκου καὶ Ἄλου-ποῦς διήγησις ὠραία»¹⁴ φέρεται δις ἐν στ. 144 καὶ 146 :

140 *μιὰν βάροκαν ἐγυρέψασι, πάραυτας τὴν εὔροῦσαν,
μέσα σ' αὐτὴν ἐμπήκασιν ὄχι γιὰ νὰ ψαρέψουν,
μὰ πέρα σὴν Ἄνατολὴν διὰ νὰ ταξιδέψουν.
Εὐθὺς ἐκάμαν ἄρμενα, σὶ τὸ πέλαγος ἐβγῆκαν
καὶ μαζωκτῆσαν καὶ οἱ τρεῖς, σὴν πρύμνην ἀνεβῆκαν
καὶ κεῖ βουλιὰ¹⁵ (sic) ἐκάμασι νὰ ρίξουσι μπαλότα,*

¹²) Ὁ χαρακτηρισμὸς ἀνήκει εἰς τὸν *Leunclavium* παρὰ *Ducange*, *Glossarium ad scriptores* κτλ. σ. 1191α, ὅστις καὶ πρῶτος σημειοῖ τὴν παρουσίαν τῆς λέξεως ἐν τῷ «Πουλολόγω».

¹³) *G. Wagner*, *Carmina Graeca*, ἐνθ' ἀν. σσ. 179 - 198.

¹⁴) *Αὐτόθι*, σσ. 124 - 140. Τὸ ποίημα τοῦτο εἶναι ἐμφανῶς κρητικῆς προελεύσεως. πρβλ. *Στ. Ξανθοουδίδου*, Ἡ Ἑνετοκρατία ἐν Κρήτῃ, (= *Texte und Forschungen etc. No 34*), Ἀθῆναι 1939 σ. 174· τὸ πράγμα πιθανολογεῖ καὶ ὁ *Krumbacher*, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας (μτφ. *Γ. Σωτηριάδου*) τ. Γ', σ. 196.

¹⁵) Ἀνάγνωθι βουλήν = συμβούλιον, σύσκεψιν. Πρβλ. *Στ. Σαχλίκη*,

διὰ τὰ κάμουν ναύκληρον, τὰ ποίσουν καὶ ποδότα.
 145 Λοιπὸν ὁ λύκος τὰ γενῆ ναύκληρος τοῦ τυχαίνει
 ποδότας ὁ κῦρ γάδαρος μπαλότα τοῦ ἐβγαίνει.

Καὶ ἐν τῷ ποιήματι τοῦ Κρητὸς Ἀντωνίου Ἀχέλη «Μάλτας πολιτοκρία»¹⁶ φέρεται οὕτω δις ἐν στ. 561 καὶ 563 :

καὶ ὁ ποδότας ἔλεγεν φόματα κι εἶδε τὰ ἴσαν
 εἰς τὸ Μιλιάρον ἔσωθεν φουῖστες πὸν τὸ φυλάσσαν.
 Οὕτως τὸν ἀτυχώτατον ποδότα ἡ δειλία
 ἔκαμε κι ἀμποδίστηκεν Μάλτας ἡ βοήθεια

Ἐν ποιήματι Δημητρίου Τάγια τινος ἐν ἐκδόσει «Πορτολάνου» τῷ 1573, ἣν ἀναφέρει ὁ Legrand¹⁷, γράφονται μεταξὺ ἄλλων καὶ ταῦτα ἐν στ. 5 - 10 :

5 Ἐμένα τοῦ Δημήτριου Τάγια, ὡς μὲ λέσι,
 — ἄχ τὴν Πάργαν εἶμαι —, τὸ λοιπὸν σιτὸ χέρι μου εἶχε πέσει
 ὁ Πορτολάνος καὶ τιμῆ, λέγω, τῆς ναυτοσύνης,
 ποδότων, καρaboκυρῶν, βιβλίο δικαιοσύνης,
 ναυκλήρων τε καὶ κόμητων καὶ ὅποιος δελεῖται
 10 καὶ ὅποιος ναυτικῆ ἀγαπᾷ, γέρος ἢ παληκάρι.

Εἰσερχόμενοι εἰς τὸ κύριον σῶμα τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας, εὐρίσκομεν τὴν λέξιν ἅπαξ παρὰ τῆ «Ἐρωφίλη»¹⁸ ἐν πρ. Γ στ. 52 :

τότες γνωρίζει ὁ καλὸς ναύκληρος, μόνο τότες
 τιμοῦνται οἱ κατεχόμενοι κι ἀδυνατοὶ ποδότες,
 γιὰτὶ μὲ τέχνη κι ὁ γιὰλὸς πολλὰς φορὰς νικᾶται
 καὶ κεῖνος ἀπὸ κυβερνᾷ ψηλῶνει καὶ τιμᾶται.

Γραφαί...ἔτι καὶ ἀφηγήσεις, ἐνθ' ἀν. στ. 576 :

ἐξέβησαν ἀφ' τὴν βουλήν κι οὐδὲ καλὰ κινῆσαν
 καὶ στ. 675 :

καὶ τὴν βουλήν τῶν πολιτικῶν παντοῦ διελάλησά την.

καὶ E. Sophocles, Greek Lexicon of the Roman and Byzantine periods, by—, Boston 1870, σ. 315a : βουλή = council.

¹⁶) P. Gentile de Vendosme et Antoine Achelis, Le Siège de Malte par les Turcs en 1565, publié en français et en grec d'après les éditions de 1567 et 1571, par Hubert Pernot, Paris 1910.

¹⁷) Émile Legrand, Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec par les Grecs aux XVe et XVIe siècles, par—, tome second, Paris 1885, σ. 16. Τὸ προτασσόμενον ποίημα ἐγράφη : σιτὸς χίλιους πεντακόσιους πενήντα ὀκτώ καὶ μία (στ. 1).

¹⁸) Ἐρωφίλη, τραγωδία Γεωργ. Χορτάτζη, ἐκδιδομένη ἐκ τῶν ἀρίστων πηγῶν, μετ' εἰσαγωγῆς καὶ λεξιλογίου ὑπὸ Στεφ. Ξανθοῦδίδου (= Texte und Forschungen etc. No 9), Ἀθήναι 1928.

καὶ τρεῖς παρὰ «Ρωδολίνω»¹⁹ ἐν πρ. Α στ. 552 :

*τὸ σκῆπτρόν του ἀνεψήφιστα γιαμιὰ ἔρριξε, καὶ τότες
εἰς τὸ καράβι ἀνέβηκε κι ὠρίσε τοὶ ποδότης
μαῦρ' ἄρμενα νὰ βάλουσι, τιμόνι νὰ μὴν πιάσου...*

ἐν πρ. Β στ. 8 :

*ἄμ' ὄλοι σ' ὄλους τοὶ καιροὺς εἰς τὸν ἀέρα κίττου
γῆ στὸ γιαλὸ μὲ διχωστὰς ποδότηαν ἄρμενίζου,*

καὶ ἐν πρ. Β στ. 68 :

*ναύλερος (sic) νὰ 'ν' ἡ τύχη του, καὶ τὸ μελλούμενόν του
ποδότηας, νὰ τὸν ὀδηγοῦ νὰ βρῆ τὸν τζακισμὸν του.*

Ἄλλο δημοτικὸν κείμενον, πεζὸν τοῦτο, ἐν ᾧ εὔρομεν τὴν λέξιν, εἶναι ἡ «Σύνοψις Ἱστοριῶν» τοῦ γνωστοῦ ἡμῖν πρώτου ἐκδότου τῆς «Ἐρωφίλης» Ματθαίου Κιγάλα τοῦ Κυπρίου²⁰, ἧς ἡ πρώτη ἐκδοσις ἐν Βενετίᾳ τῷ 1637²¹, ὅπου μάλιστα ἔχομεν καὶ ἐρμηνεῖαν αὐτῆς ἐν σ. τνς' γραφομένου : «ἔκαμὲν τὸν ποδότηαν, ἦγουν νὰ τοὺς δείχνῃ τὲς στράτες»²².

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐμφαίνεται, ὅτι ἡ λ. ποδότηας ὑπῆρξε ναυτικὸς

¹⁹) «Βασιλεὺς ὁ Ρωδολίνος», τραγωδία συνθεμένη παρὰ Ἰωάννου Ἀνδρέα Τρωίλου, Cum licentia de superiori e privilegio, Ἐνετίησιν παρὰ Ἰωάννη τῷ Ἰουλιανῷ ,α]χμζ. Τῆς ἐκδόσεως ταύτης μοναδικὸν ἀντίτυπον ἀπόκειται ἐν τῇ Γενναδεῖᾳ Βιβλιοθήκῃ, οὗ ἀντίγραφον τοῦ Στ. Ξανθουδίδου παρέσχεν εἰς ἡμᾶς ὁ κ. Μαν. Μανούσακας, ὅστις καὶ ἔχει ἐπιληφθῆ τῆς ἐκδόσεως.

²⁰) Νέα Σύνοψις διαφόρων ἱστοριῶν ἀρχομένη ἀπὸ κτίσεως κόσμου καὶ λήγουσα ἕως τὴν νῦν ἔχρονία : Περιέχει δ' ἔτι καὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως...παρὰ τοῦ εὐλοβεστάτου ἐν ἱερεῦσι κυρίου Ματθαίου Κιγάλα τοῦ Κυπρίου, Ἐνετίησιν, παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Ἰουλιανῷ, ἐν ἔτει ,αχλζ'.

²¹) Ἐν τούτοις εἶναι μᾶλλον ἀπίθανον νὰ ἐτυπώθῃ πρὸ τοῦ 1650. Πρβλ. D. Russo, Studii Istorice Greco - Române, Opere postumi, t. I, București 1939, σσ. 87 - 91.

²²) Ἡ λ. καὶ ἐν τῇ νεοελληνικῇ λογοτεχνίᾳ· πρβλ. Θ. Ι. Γρουπάρη Μυκονίου, Ἡ Βοσκοπούλα τοῦ Αἰγαίου πελάγους, συντεθεισα ὑπὸ—, ἐν Πειραιεῖ 1838, σ. 5 :

*καθὼς ὅταν ὁ τράγος πὸν τότε λὲν ποδότηα
καὶ σ. 7 : Αὐτὸν προχθὲς πὸν ἔκαμα ποδότηα στὸ μαντρί μου,
σοῦ τὸν χαρίζω, πάρε τον, βοσκὲ τραγουδιστή μου.*

καὶ Λορέντζου Μαβίλη, Τὰ Ἔργα, ἔκδ. περ. «Γράμματα», Ἀλεξάνδρεια 1915, σ. 52' [ἀπὸ τὸν «Προμηθεὺς Λυόμενος» τοῦ Shelley] :

*Στὸ πέλαο, π' οὐρλιαζε, ἀπὸ τὸν ὕπνο του ἐτινάχτη
καὶ μ' ἀγωνία ἀπὸ τὸ κατάστρωμα ἐπειάχτη
ἕνας ποδότηας...*

(Ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορ. Λεξ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν).

ὄρος εὐρέως ἐπιδούς κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ προφρέως, πηδαλιούχου, ναυηγού, «πιλότου» κατὰ τὸ νῦν λεγόμενον²³. Ὁ καθ. Φαίδων Κουκουλές, ἐν πραγματεία περὶ τοῦ ναυτικοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν²⁴, λέγει ἐν προκειμένῳ: «Μετὰ τὴν ἐφεύρεσιν τῆς ναυτικῆς πυξίδος, εἰς τὰ Βυζαντινὰ καράβια ὑπῆρχε καὶ ὁ ἐπ' αὐτῆς ἰδιαίτερος ναύτης, ποδότας καλούμενος, ὁ τῶν σημερινῶν πιλότος, ὁ καὶ ἐπὶ τῆς μαγνητικῆς βελόνης».

Μετὰ τῆς σημασίας ταύτης ἐθησαυρίσθη ἡ λέξις παρὰ πλείστοις λεξικοῖς παλαιοῖς καὶ νεωτέροις. Παρὰ Ducange²⁵ ἐν λέξει, γράφονται τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά: «conductum a navarcho, ut index itineris interdium noctuque nobis esset, quem podotam Graeci dicunt, vocabulo peculiari, quod in Pulologo reperitur, vulgus nautarum pelotam vocat». Καὶ ὁ Germano ἐν τῷ ἰταλοελληνικῷ λεξικῷ (1622)²⁶ ἐρμηνεύει: pedota, ὁ ποδότας, τοῦτον δ' ἀκολουθεῖ ὁ Somavera ἐν τῷ «Θησαυρῷ»²⁷. Εὔρηται ἡ λέξις καὶ παρὰ Weigel²⁸, Βεντότη²⁹, Lowndes³⁰, Σκαρλάτῳ Βυζαντίῳ³¹, Γαζῆ³²,

²³) Ὁ ποδότας - πιλότος, ἐλέγχετο κατὰ τοὺς μέσους χρόνους καὶ περατάρης ἢ περατής· πρβλ. Γερασ. Βλάχου, Θησαυρὸν, [Βενετίησιν 1784, παρὰ Νικολ. Γλυκεῖ], σ. 451α ἐν λέξεσι.

²⁴) Φαίδ. Κουκουλέ, Ἐκ τοῦ ναυτικοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν, ΕΕΒΣ, ΚΑ' (1951), σ. 26.

²⁵) Ducange, ἐνθ' ἀν., σ. 1191α.

²⁶) Girolamo Germano, Vocabolario Italiano et Greco, nel quale si contiene come le voci Italiane si dicano in Greco volgare, composto dal p.—. In Roma, per l'erede di Bartolomeo Zannetto, MDCXXII, σ. 331.

²⁷) Alessio da Somavera, Θησαυρὸς τῆς Ρωμαϊκῆς καὶ Φραγκικῆς γλώσσης ἡγουν λεξικὸν κτλ. τυπ. Μιχαὴλ Γκινιάρδ (Guignard), Παρίσι, αψθ'. σ. 335β ἐν λ. ποδότας, ὁ = pedotto· Τοῦ αὐτοῦ, Tesoro della lingua Italiana e Greca volgare ἐν λ. pedota, pedoto, guida per mare, ποδότας, ὁ. Ἐπιμένομεν εἰς τὴν πλήρη παράθεσιν τῶν λημμάτων τῶν λεξικῶν, διὰ τὰ δειχθῶσιν οἱ τύποι καὶ οἱ σημασίαι τῆς λέξεως.

²⁸) Karl Weigel, Λεξικὸν Ἀπλορωμαϊκόν, Γερμανικόν καὶ Ἰταλικόν (Neugriechisches Deutsch - Italiänisches Wörterbuch herausgegeben von Dr.—), Leipzig 1796 ἐν σ. 971α: ποδότας, ὁ, der Führer, Wegmeister. il pedoto, pedotto. Τὸν Weigel ἀκολουθεῖ τὸ Handwörterbuch der neugriechischen und deutschen Sprache, μετὰ προλόγου ὑπὸ Theodor Kind, Leipzig 1841, σ. 276β, ὅπου ποδότης = Führer, Wegmeister, Pilot.

²⁹) Γεωργίου Βεντότου, Λεξικὸν τρίγλωσσον, ἐρανισθὲν τὸ πρῶτον παρὰ—, νῦν δὲ αὐθις εἰς φῶς ἀχθέν, ἐπισιασίᾳ Σπυριδωνοῦ Βλαντιῆ, ἐν Βενετία 1816, παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ, σ. 557γ: ποδότας, ποδότης, οὐσ. pilote, pilota, pedotta.

Legrand³³, Περίδη³⁴ καὶ εἴ τιμι ἄλλω³⁵, παρ' οἷς πᾶσι ποδότας - ης ὁ προφεύς ἀλλὰ καὶ καθόλου ὁ ὀδηγός.

Περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς λέξεως, ἐὰν παραδράμωμεν τὴν παρὰ Σκαρλάτω Βυζαντίῳ ἀκροσφαλεστάτην ἐκ τοῦ ποδηγέτης παραγωγὴν³⁶, πρῶτος διέλαβεν ὁ Gustav Meyer³⁷ σχετίσας τὰ ποδότας - ης τῷ ἰταλ. pedotta > ποδότας κατὰ παρετυμολογίαν πρὸς τὸ πούς. Δεύτερος περὶ τῆς λέξεως διέλαβεν ὁ καθ. Μαν. Τριανταφυλλίδης³⁸, ὅστις σχετίσας ταύτην ὁμοίως τῷ ἰταλ. pedot(t)a, προουχώρησεν εἰς τὴν ἐν τούτῳ διακρίβωσιν ἐλληνικῆς καταγωγῆς, θεωρήσας δηλονότι τὸ ἰταλ. pedot(t)a δάνειον ἐκ τῆς ἐλληνικῆς, ἐξ ἑλλην. *πηδότης παρὰ τὸ πηδόν (-άλιον), ὅπερ κατόπιν ἀνεφάνη ἐν τῇ μέσῃ καὶ

³⁰) I. Lowndes, A modern Greek and English Lexicon, by the rev.—, Corfu 1837, σ. 511α: ποδότας, a pilot, a boatswain, καὶ ποδότης, a steersman' ἐπίσης, Λεξικὸν τῆς Ἀγγλικῆς καὶ Γραικικῆς γλώσσης, παρὰ τοῦ αἰδέσ. Ἰ. Λάουνδς, Corfu 1877, σ. 376β, ἐν λ. pilot, ὁ ναύκληρος, ὁ ποδότης, ὁ προφράτης.

³¹) Σκαρλάτου Βυζαντίου, Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῆς διαλέκτου, ὑπὸ—, ἐκδ. Β', Ἀθήνησι 1857, σ. 295α, ἐν λ. ποδότης: ὁ ἰταλ. πιλότος ἀπὸ τοῦ ποδηγέτης κατὰ Παππαδόπουλον, προφεύς καὶ προφράτης, ναυστόλος, ναυηγός, pilote.

³²) Ἀνθίμου Γαζῆ, Λεξικὸν τῆς ἑλλην. γλώσσης, τ. Β' Βιέννη 1836, ἐν λ.: ποδότης = καθηγεμών, ὀδηγός. Τουρκ. κουλαγουῆς.

³³) Ém. Legrand, Nouveau dictionnaire grec moderne - français, par—, Paris 1892, ἐν σ. 720β: *ποδότας, ὁ et ποδότης, ὁ, pilote.

³⁴) Π. Μ. Περίδου τοῦ Κρητός, Λεξικὸν Ἑλληνικὸν καὶ Ἰταλικὸν κτλ. Ἐρμούπολις 1854 ἐν λ.: ποδότης, οὐ κτλ. (Προφεύς, Προφράτης, Ναυηγός' «Πιλότος») piloto.

³⁵) Περ. «Πανδώρα», τ. ΙΕ' (1864) φυλλ. 338. Συλλογὴ λέξεων, φράσεων καὶ παροιμιῶν, σ. 33α: «τοῦ ἔκαμε τὸν ποδότην», τὸν ὀδηγόν. Πέτρου Βλαστοῦ, Συνώνυμα καὶ συγγενικά, Ἀθήνα 1931, σ. 308, ἐν λ. πιλότος, ποδότης. Ἐπίσης, Λεξικὸν Ἑλλην. γλώσσης, ἐκδ. «Πρωίας», σ. 1912β ἐν λ. ποδότης = ναύκληρος, πηδαλιούχος, λοστρόμος' Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη, τ. Ι', σ. 751: ποδότης = ναύκληρος λοστρόμος' ΜΕΕ, Κ', σ. 398α: ποδότης, πλοηγός, κυβερνήτης πλοίου, πηδαλιούχος' πρβλ. καὶ Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλλην. γλώσσης, ἐκδ. Δ. Δημητράκου, Ζ' σ. 5912β.

³⁶) Σκαρλάτου Βυζαντίου, ἐνθ' ἀν.: «κατὰ Παππαδόπουλον ἐκ τοῦ ποδηγέτης». Ἡ συγκεχυμένη καὶ ἀόριστος αὕτη ἀναφορά, ἣν δὲν ἠδυνήθημεν νὰ διελέγξωμεν περσιτέρω, εἶναι ἄλλως ἀναξία πλείονος λόγου.

³⁷) Gustav Meyer, Neugriechische Studien, Wien 1895, IV, σ. 72: ποδότης, «Wegweiser, Som(avera), Legr(and), it. pedotto mit Anlehnung an πούς.

³⁸) M. Triantaphyllidis, Lehnwörter der Mittelgriechischen Vulgärlitteratur, Marburg 1909, σσ. 16 καὶ 169.

νέα ἑλληνικῇ μετὰ παρετυμολογίαν³⁹ ὡς ποδότας καὶ ποδότης⁴⁰.

Ἀναιρετικὴ τῶν ὡς ἄνω γνωμῶν ὑπῆρξεν ἡ προσφορὰ τοῦ καθ. I. Βογιατζίδου εἰς τὰ τῆς λέξεως⁴¹, ἐρειδομένου εἰς νεοελληνικά διαλεκτικά στοιχεῖα καὶ διδάξαντος τὴν ἐκ τοῦ ἀρχ. ἑλλήν. ἀποδίδω > ἀποδότης κατ' εὐθείαν, καταγωγὴν. Ὁ I. Βογιατζίδης ἐσχέτισε σημασιολογικῶς τὸ ἐν Μάνη ἀποδότης καὶ Τσακωνία ἀπαδότα (=ὀπηλοφόρος, ὁ ἄλλως πουρογός) πρὸς τὰ ποδότας -ης (=προφεύς, ὀδηγός), ἐπαγόμενος ὅτι: «τὶ ἄλλο πράττει καὶ ὁ σημερινὸς πηλοφόρος παρὰ, ἀφοῦ παραλάβη παρὰ τοῦ κατεργαζομένου τὸν πηλὸν ποσότητά τινα μεταφέρει αὐτὴν εἰς τοὺς κίστας καὶ ἀποδίδει ὅ,τι παρέλαβε· τί ἄλλο δὲ καὶ ὁ ποδότας μιᾶς μοίρας λ. χ. στρατιωτῶν, παρὰ, ἀφοῦ παραλάβη παρὰ τοῦ μοιράρχου τὴν μοῖραν ταύτην, ἢ ὁ ποδότας τοῦ πλοίου παρὰ τοῦ ναυκλήρου τὸ πλοῖον τοῦτο, ὀδηγεῖ διὰ μέσου ὄλων τῶν δυσχωριῶν καὶ ὄλων τῶν κινδύνων καὶ ἀποδίδει ὅ,τι ἐνεπιστεύθησαν αὐτῷ εἰς τὸν πρὸς ὄν ὄρον, εἰς τὸν λιμένα; Ἴδου πῶς ὁ ἀποδότης τῆς Μάνης καὶ ὁ ποδότης (=προφεύς) τῶν Κυθήρων σχετίζονται σημασιολογικῶς»⁴². Τὴν γνώμην τούτην ἠσπασθήσαν οἱ ἔκτοτε περὶ τῆς λέξεως διαλαβόντες⁴³. Χωρῶν δὲ ὁ I. Βογιατζίδης ἔτι περισσότερον, μὴ δυνάμενος νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸν τύπον ποδότας, ὅστις εἶναι καὶ ὁ πλεόν συνήθης, ἐδέχθη τὴν ἐπὶ τούτου ἐπίδρασιν τοῦ ἰταλ.

³⁹) Αὐτόθι, σ. 16: pedotta > ποδότας, ist auch durch Volksetymologie zu erklären (|| πόδι)· ἀμέσως κατωτέρω πάντως ὁμιλεῖ περὶ assimilation an o.

⁴⁰) Πρβλ. κυρίως B. E. Vidos, Storia delle parole marinaresche italiane passate in francesè, Firenze 1939, σσ. 533 - 535, ὅπου γίνεται εὐρύς καὶ διεξοδικὸς λόγος περὶ τῆς λέξεως καὶ παρέχεται πληρεσιᾶτη βιβλιογραφία. Ad. Maidhof, Neugriechischen Rückwandere aus den romanischen Sprachen unter Einschluss des lateinischen (= Texte und Forschungen etc. No 10), Athen 1931, σ. 5 καὶ H. Kahane, Zur Neugriechischen Seemannsprache anlässlich Vidos parole marinaresche, Byzant. Neugriech. Jahrbücher, 15 (1939), σσ. 99 καὶ 106 - 107. Ὁ Hubert Pernot, Études de linguistique néohellenique, t. III (Textes et lexicologie des parlers de Chio), Paris 1946 σ. 509, χωρὶς εἰς οὐδένα νὰ ἀναφέρηται, γράφει: ποδότας, «pilote» it. pedota a en grec influence de πόδι.

⁴¹) I. Βογιατζίδου, Σύμμικτα λεξικογραφικά. 3. πιλότος - ἀποδότης ἐν Λεξικογραφικῷ Ἀρχεῖῳ, 4, παράρτημα KZ' τόμου «Ἀθηναῖς», σσ. 123 - 125.

⁴²) Αὐτόθι, σ. 124.

⁴³) Β. Φ[άβης], ἐν ΜΕΕ, Ε', σ. 129α, ἐν λ. ἀποδότης, Μ. Φιλήντας, Γλωσσογνωσία καὶ Γλωσσογραφία, Γ' σ. 212, Στέφ. Ξανθοῦδίδης, Ἐρωφίλη, ἐνθ' ἄν. σ. 163, Νικ. Ἀνδριώτης, Ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, Ἀθήνα 1951, σσ. 202 καὶ 197.

pedot(t)a καὶ πιθανολογεῖ τὴν ἐκ τοῦ ἑλλήν. ἀποδότης καταγωγὴν τοῦ ἰταλικοῦ καὶ τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ ἐν τῇ νέᾳ⁴⁴.

Ἐν τούτοις ὁ ἔλεγχος τῶν τύπων τῆς λέξεως τῶν σφζομένων σημερον ἐν τοῖς νεοέλλην. ἰδιώμασι πείθει, ὅτι ἡ ἀλήθεια εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον. Ἀπαδότ^ς, θηλ. ἀπαδότρα καλεῖται ἐν Αἰτωλία ὁ ὀδηγός, μεσίτης, βοηθός⁴⁵. Ἀπαδότης ἐν Μάνη⁴⁶ καὶ Καλάμαις⁴⁷ καὶ ἀπαδότα ἐν Τσακωνία⁴⁸ καλεῖται, ὡς προελέχθη, ὁ πηλοφόρος ἐργάτης. Ἀποδότης δὲ καλεῖται ἐν Θράκη (Σουφλί) «γεωργικὸν ἐργαλεῖον σιδηροῦν ἐν σχήματι περόνης μὲ στειλεὸν ξύλινον, διὰ τοῦ ὁποίου λαμβάνονται τὰ δέματα τοῦ χόρτου ἢ τῶν σιτηρῶν, σίτου, κριθῆς, σανοῦ καὶ φορτώνονται ἐπὶ ἀμάξης ἢ ἀποτίθενται ὑψηλὰ ἐπὶ τῆς θημωνιάς⁴⁹». Ἀφ' ἑτέρου, ποδότης καλεῖται ὁ προφεύς, πιλότος, ἀλλὰ καὶ καθόλου ὁ ὀδηγός ἐν Κυθήροις⁵⁰ καὶ Κερκύρα⁵¹, ἐνῶ πουδότ^ς ἐν Ἡπείρῳ⁵² ὁ ὀδηγός. Ποδότας ταυτοσήμως (προφεύς, ὀδηγός) λέγεται ἐν Ἀδριανουπόλει⁵³, Σάμῳ⁵⁴, Χίῳ⁵⁵, Σίφνῳ, ἔνθα ἐν χρήσει καὶ ὡς ἐπώνυμον⁵⁶, Κύθνῳ⁵⁷, Μυκόνῳ⁵⁸, Μακεδονία (Καταφύγι)⁵⁹ καὶ εἴ που ἀλλαχοῦ. Ἐν Κεφαλληνία ποδότας καλεῖται «Instrument der Schuster aus einem altem Kamm hergestellt, das als Richtweiser beim Schneiden der Sohle dient»⁶⁰.

Ἐφ' ὅσον, βεβαίως, ὡς πιστεύεται νῦν, τὸ ἰταλ. pedot(t)a > pedo(t)to, δὲν ἔλκει τὴν καταγωγὴν ἐκ τοῦ ἀποδότης, ἀλλ' ἐκ τοῦ

⁴⁴) Ἰ. Βογιατζίδου, ἐνθ' ἀν., σ. 125.

⁴⁵) Πληροφορία ἐκ τῶν Ἀρχείων τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (= X. 341, σσ. 88 - 89).

⁴⁶) Ἰ. Βογιατζίδου, ἐνθ' ἀν., σ. 124.

⁴⁷) Ἱστορικὸν Λεξικὸν Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Β', σ. 459α, ἐν λ. ἀποδότης.

⁴⁸) Ἰ. Βογιατζίδου, ἐνθ' ἀν., σ. 124.

⁴⁹) ΜΕΕ, Ε', σ. 129αβ καὶ ΙΛΑΑ, ἐνθ' ἀν., σ. 459α.

⁵⁰) Ἰ. Βογιατζίδου, ἐνθ' ἀν., σ. 124.

⁵¹) Η. Kahane, ἐνθ' ἀν., σ. 106.

⁵²) Carsten Höeg, Les Saracatsans, II, σ. 186: ποδότης, pu-dóts masc. «guide» <ital. pedotto.

⁵³) Ἰ. Βογιατζίδου, ἐνθ' ἀν., σ. 124.

⁵⁴) Αὐτόθι, σ. 124. Πρβλ. καὶ Ἐπαμ. Σταματιάδου, Σαμιακά, τ. Ε' (Σάμος 1887) σ. 122: Ἡ χώρα ὅπου φαίνεται δὲ θέλει τὸν ποδότα.

⁵⁵) Hubert Pernot, ἐνθ' ἀν., σ. 509.

⁵⁶) Η. Kahane, ἐνθ' ἀν., σ. 106.

⁵⁷) Ἀρχεῖα Ἰστ. Λεξ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

⁵⁸) Η. Kahane, ἐνθ' ἀν., σ. 106.

⁵⁹) Αὐτόθι, σ. 106.

⁶⁰) Αὐτόθι, σ. 106.

ἔλλ. *π η δ ὄ τ η ς⁶¹, εἶναι προφανές, ὅτι ἐν τοῖς ἀνωτέρω νεοελληνικοῖς ἰδιώμασιν ἔχομεν δύο διαφόρου προελεύσεως λέξεις, τὴν ἑλλην. ἀποδότης καὶ τὴν ἰταλ. pedo(t)ta > ποδότας > ποδότης, αἵτινες διὰ τὴν ἐγγυτάτην φωνητικὴν καὶ ἐν πολλοῖς σημασιολογικὴν σχέσιν αὐτῶν ἐνίοτε συμφύρονται καὶ συγχέονται. Οὕτω τὸ ἐν Μάνη καὶ Καλάμιας ἀποδότης, οὕτινος ὑπάρχει καὶ τύπος συγκόπτων τὸ ἀρχικὸν α, ποδότης⁶², τὸ Τσακωνικὸν ἀπαδότα καὶ τὸ ἐν Θράκη ἀποδότης ἔχουσι ἐμφανεστάτην πρὸς τὸ ἀποδίδω ἐτυμολογικὴν σχέσιν. Τῶν μὲν Πελοποννησιακῶν ἢ ἐννοιολογικὴ ἐξέλιξις σαφῶς ἔχει καταδειχθῆ ὑπὸ τοῦ Ἰ. Βογιατζίδου, τοῦ Θρακιικοῦ δέ, ὀφείλεται νὰ ὁμολογηθῆ ἢ στενὴ πρὸς τὸ ἀποδίδω συγγένεια· εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ τιθέναι τοὺς στάχεις καὶ τὸν ξηρὸν σανὸν ἐπὶ τῆς ἀμάξης ἢ τοῦ σωρεύειν ταῦτα ἐπὶ τῶν θημωνιῶν, ὑπάρχει ἢ ἔννοια τοῦ ἀποδιδόναι (ὁ ἀποδότης λαμβάνει τοὺς στάχεις κτλ. καὶ τοὺς ἀποδίδει, τρόπον τινά, εἰς τὸν προορισμόν, τὴν θέσιν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἀμάξης ἢ τῶν θημωνιῶν)⁶³.

Παραλλήλως, ἐκ τοῦ ἰταλ. pedot(t)a, κατόπιν παρετυμολογίας τῶ πούς, ἢ, ὅπερ πιθανώτερον, κατόπιν ἀφομοιώσεως τοῦ ε ἐκ τῆς γειτονίας τοῦ ἰσχυροτέρου τονουμένου ο τῆς ἐπομένης συλλαβῆς, ἐσηματίσθη ἤδη ἐνωρὶς κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, ὁπότε πλυθὺς ναυτικῶν ὄρων εἰσέδυσσε εἰς τὴν σύγχρονον γλῶσσαν ἐκ τῆς ἰταλικῆς, τὸ ποδότας, ὅπερ καὶ σώζεται εἰσέτι ταυτοσήμως εἰς τοπικὰ ἰδιώματα, ἰδίᾳ νήσων καὶ παραλίων χωρῶν. Ἐκ τῆς εἰδικῆς σημασίας τοῦ προφέως, ὀδηγοῦ κατὰ θάλασσαν, τὸ pedot(t)a > ποδότας > ποδότης ἔλαβε γενικώτερον τὴν σημασίαν τοῦ ὀδηγοῦ, ποδηγέτου, ὑφ' ἣν συναντῶμεν τοῦτο ἐν πλείσταις νεοελληνικαῖς διαλέκτοις ὡς καὶ ἐν τῇ ἰταλικῇ⁶⁴. Ἐκ τοῦ ποδότας (= ὀδηγός) τούτου ἐκλήθη ἐν Κεφαλληνία τὸ εἰρημένον ἐργαλεῖον ὑποδηματοποιοῦ, ὅπερ ὀδηγεῖ, οὕτως εἰπεῖν.

⁶¹) B. E. Vidos, ἐνθ' ἀν., σ. 534: *π η δ ὄ τ η ς > σικελ. pidotu > pedot(t)a - pedot(t)o. Ἐνιαῦθα καὶ πλείστα περὶ τῆς λέξεως εἰσαχθείσης ἐν τῇ ἐνετικῇ (pedota), γαλλικῇ (pedot), σερβοκροατικῇ (pèdot) κ.λ. Ἐκ τοῦ διαμέσου μεσαιωνικοῦ σικελικοῦ pidotu καὶ τὸ μγν. pilotus (Vidos, ἐνθ' ἀν., σσ. 533 - 535).

⁶²) ΙΛΑΑ, ἐνθ' ἀν., σ. 459α.

⁶³) Νεοελληνικὸν ἀποδότης καὶ παρὰ Somaverga, ἐνθ' ἀν., σ. 40γ: ἀποδότης, ὁ, renditore (= ὁ ἐπιστρέφων τι) καὶ ἀποδότης, ὁ, tributore (= ὁ ἀνταποδίδων, ἀνταποδότης)· πρβλ. καὶ Tesoro, ἐνθ' ἀν., σ. 386α, ἐν λ. renditore, στρεφτής, ἀποδότης.

⁶⁴) Boerio, Dizionario del dialetto veneziano, Venezia 1829, σ. 424α: peota, «guida, ma per lo più di mare».

τοῦτον εἰς τὴν κοπὴν τοῦ πέλματος (σόλας) τοῦ ὑποδήματος (Richtweiser).

Ὁ σχηματισμὸς τοῦ δευτερεύοντος καὶ ὀλιγώτερον συνήθους τύπου ποδότης, ὑφ' ὃν ἀπαντᾷ ἡ λέξις παρά τισιν ἰδιώμασιν, ἐρμηνεύεται εἴτε ὡς ἀναλογικὸς πρὸς τὸ πλησιόσημον, καθ' ὃ προελέχθησαν, ἀποδότης, εἴτε δι' ἔξομαλισμοῦ τῆς καταλήξεως ἐκ τῶν πτώσεων τοῦ πληθυντικοῦ, κοινῶν εἰς ἀμφοτέρας (ποδότας - ης, πληθ. ποδότες)⁶⁵. Σύμπτωσιν τοῦ ἑλλ. ἀποδότης καὶ τοῦ ποδότης < ποδότας ἀποτελεῖ τὸ ἐν Αἰτωλίᾳ λεγόμενον ἀπαδότ'ς, σημαῖνον, τὸ μὲν ὀδηγὸς (ποδότης), τὸ δὲ βοηθός⁶⁶, μεσίτης. Ὁ ὀδηγὸς τινος εἶναι καὶ βοηθός, ὁ δὲ βοηθὸς δύναται νὰ εἶναι καὶ μεσίτης· αἱ ἔννοιαι συνάπτονται.

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ χωρίον τοῦ «Ἐρωτοκρίτου», βλέπομεν, ὅτι ἐρμηνεύοντες τὸ προταθὲν «ποδοτή» ὡς pedot(t)a (προφρέα, ὀδηγόν), τὸ προκύπτον νόημα δὲν εἶναι ἀπολύτως ἱκανοποιητικόν· καὶ τὸν εἶχεν ὁ Ἐρωτόκριτος πολὺ κρύφιον ὀδηγόν. Τοῦτο βεβαίως, ἔφ' ὅσον ἐρμηνεύομεν τὸ «ποδοτή», ὀδηγόν. Εἶδομεν ὅμως, ὅτι ἡ λέξις ἐν Αἰτωλίᾳ σημαίνει καὶ βοηθόν, μεσίτην, σημασίαι, αἵτινες ἀρμόζουσιν ἄριστα, ἔάν κατ' αὐτὰς ἐρμηνεύσωμεν τὸ «ποδοτή». Σημαντικῶς βοηθεῖ ἡμᾶς ἐν προκειμένῳ ἡ εὕρεσις τῆς λέξεως ὑπὸ συναφῆ τῷ Αἰτωλικῷ ἀποδότης σημασίαν, ἐν ἑλληνικῷ ποιητικῷ κειμένῳ συγχρόνῳ περίπου τοῦ «Ἐρωτοκρίτου». Πράγματι, ἐν ποιήματι Σταυρινοῦ Βησιάρη, Ἄνδραγαθίης τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ ἀνδρειοτάτου Μιχαὴλ Βοεβόδα κτλ.⁶⁷ εὔρηται οὕτως ἐν στ. 278 :

Τότες ὁ Μεχεμέμπεγης λέγει τοῦ Μίχνα Βόδα :

«Ἐσὲν ἀποφασίσαμε νὰ στείλωμε ποδότα».

Τὸ «ποδότα» τοῦτο ἐρμηνεύει ἐν τῷ λεξιλογίῳ (Glossaire) ὁ ἐκδοὺς τὸ ποίημα Legrand: pilot, guide, ici celui qui conduit une affaire⁶⁸. Τοῦτο ἐρμηνεύεται κυριολεκτικῶς ἐνιαῦθα ἀπε-

⁶⁵) Πρβλ. τὸ σχῆμα Ἄκριτας - Ἄκριτης, μάστορας - μάστορης κλπ.

⁶⁶) Πρβλ. τὸ ἐν Μάνη ἀποδότης = βοηθὸς κτίστου.

⁶⁷) Émile Legrand, Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire relatifs à la Turquie et aux principautés danubiennes, publiés, traduits et annotés par—, Paris 1877, σσ. 28 - 127. Ὁ Γ. Ζαβίρας, Νέα Ἑλλάς ἦτοι Ἑλληνικὸν Θέατρον, ἔκδ. Γ. Κρέμου, 1872, σ. 528, ἀναφέρει ἔκδοσιν τοῦ 1668 ἐν Βενετίᾳ. Ὁ Legrand, ἐνθ' ἀν., ἀποκλείει τοιαύτην ἔκδοσιν, θεωρῶν πρώτην τὴν τοῦ 1672, ἐξ ἧς ἀνατυποῖ τὸ κείμενον.

⁶⁸) Αὐτόθι, σ. 357.

σταλμένος, μαντατοφόρος, σημασίαι δηλαδή, καθ' ὅς ἐάν ἐρμηνεύσωμεν τὴν ἡμετέραν γραφὴν «ποδότη», τὸ νόημα τοῦ στίχου εὐοδοῦται ἄριστα καὶ ἀσφαλῶς: καὶ τὸν εἶχεν ὁ Ἐρωτόκριτος πολὺ κρύφιον βοηθὸν - ἀπεσταλμένον εἰδικώτερον κατὰ τὴν συγκεκριμένην ταύτην περίπτωσηιν.

Δυνατὴ νὰ παράσχη πράγματα ὑπάρχει ἡ ἔνστασις ὡς πρὸς τὸν τύπον τῆς αἰτιατικῆς «ποδότη». Ὁ τύπος τῆς λέξεως εἶναι παρὰ πᾶσι τοῖς κειμένοις, ἐν οἷς ἀπαντᾷ, πο δ ό τ α ς, ἐνταῦθα λοιπὸν ἔδει νὰ γραφῆ «ποδότα» καὶ οὐχὶ «ποδότη». Τούτου ὅμως γραφομένου καταστρέφεται ἡ ῥίμα, ἔτομένως ἀθετεῖται ἡ ἡμετέρα γραφή. Ἡ ἔνστασις αἴρεται, ἐφ' ὅσον ἀποδεδειγμένως ὑπάρχουσι μαρτυρίαι, τόσον λεξικογραφικαὶ ὅσον καὶ διαλεκτικά, ὅτι ὑφίστατο ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸ πο δ ό τ α ς καὶ ὁ τύπος πο δ ό τ η ς.

Τὸ σφάλμα ὀφείλεται πιθανῶς εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν, ἣν εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν οἱ πρῶτοι ἐκδότες καὶ ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ Λονδινείου χειρογράφου, ὅπου ἡ λέξις θὰ μετεγράφη ἐσφαλμένως. Οἱ ἀντιγραφεῖς τῶν πρώτων χειρογράφων, μὴ γνωρίζοντες τὴν ἰδιωματικὴν καὶ μὴ κοινολεκτουμένην λέξιν «ποδότη» τοῦ ἀρχικοῦ ἢ τῶν ἀρχικῶν χειρογράφων, διώρθωσαν ταύτην εἰς τὴν πλησιεστέραν φωνητικῶς λέξιν «προδότη», παρορῶντες, ἀμελοῦντες ἢ ἀδιαφοροῦντες, ἐάν οὕτω βλάπτεται ἱκανῶς ὁ νοῦς τοῦ στίχου.

ΝΙΚ. ΜΙΧ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΗΣ